

Голові спеціалізованої вченої ради Д 35.051.17
У Львівському національному університеті імені Івана Франка
професору Денисенку В.М.

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертаційну роботу
Хорішко Лілії Сергіївни на тему «Інституціоналізація еліти в процесах
модернізації політичної системи України»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за
спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси**

Проблема інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи України є важливою та актуальною в умовах сучасної української політичної дійсності. Від того, як формуються інститути еліти, наскільки вони є ефективними та стабільними, залежить рівень суспільно-політичного розвитку держави.

У дисертації здійснено теоретико-методологічне узагальнення і представлено нове розв'язання наукової проблеми інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи України. Актуальність теми дослідження полягає у визначенні суті інституціоналізації еліти, особливостей та формуванні рекомендацій щодо перспектив інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи України у контексті досвіду зарубіжних політичних систем.

Важливим є дослідження рівня інституціоналізації еліти, процесів легітимації еліти в політичній системі, визначення їх впливу на оптимізацію модернізаційних змін у контексті формування відповідного рівня їх суспільного визнання та активізації громадської ініціативи. Дослідження сприяє формуванню нового погляду на проблему інституалізації еліти, розумінню ефективності інституціоналізації еліти на різних етапах розвитку політичної системи України.

Також актуальність дослідження зумовлена недостатнім вивченням феномену інституціоналізації еліти загалом, зокрема, і в процесах модернізації політичної системи України. Актуальною відається тема

дисертації й з точки зору розвитку теорії політичної науки. У вітчизняній політології феномен інституалізації еліти в процесах модернізації політичної системи є малодослідженим і тому дисертаційна робота є актуальною і важливою як у теоретичному, так і практичному аспектах.

Автор дисертаційної роботи чітко визначила мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження (с.22-25). Логічним і послідовним є виклад основного матеріалу, який спрямований на вирішення досліджуваної проблеми. Наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження сформульовані змістово і чітко. Достовірність одержаних результатів підтверджує: теоретико-методологічна обґрунтованість вихідних положень дослідження; опрацювання значної кількості джерел (365 позицій); застосування сучасних наукових методів дослідження; апробація результатів та практичні висновки, репрезентовані дисертантом.

При виконанні дисертаційної роботи автор використала як загальнонаукові, так і спеціальні політологічні методи дослідження. Продуктивним, на наш погляд, є обраний автором (у якості основного дослідницького підходу) неоінституційний підхід. Його застосування створило передумови й забезпечило комплексність дослідження через аналіз взаємодії політичних інститутів. Досягненню поставлених завдань дисертації сприяло використання методів: історичного, системного аналізу, інтерпретації соціологічних даних, порівняльного, структурно-функціонального.

Автором ґрунтовно проаналізовано доробок вітчизняних та зарубіжних вчених, наукові розвідки яких стосуються проблем інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи. Цій проблемі, а також теоретико-методологічним зasadам дослідження присвячено перші два розділи роботи (с.102-186). Критично оцінюючи сучасний стан розробки наукового напряму, автор виокремила низку невирішених теоретичних проблем та запропонувала власне бачення шляхів їх розв'язання.

Наукова новизна одержаних результатів, репрезентованих у дисертаційному дослідженні та авторефераті не викликає заперечень і полягає у розробці авторської концепції інституціоналізації еліти у процесах модернізації політичних систем. Значна частина наукових положень, доведених автором, містять ознаки новизни. Серед них: аналіз інституціоналізації еліти як процесу набуття нею нових якостей та процедур взаємодії у політичній системі, що забезпечують суб'єктність в ініціюванні модернізаційних змін і виборі політико-технологічного інструментарію їх практичної реалізації. Заслуговує на увагу уточнення критеріїв інституціоналізації еліти (адаптивності, складності, автономності, згуртованості, конгруентності, ексклюзивності) показниками, що відповідають високому, середньому та низькому рівню. Значну увагу автор приділяє технологізації процесу модернізації політичної системи.

Автор дослідила особливості генези парадигми політичної модернізації, що дозволило розглянути цей процес у контексті взаємозв'язку символічних узагальнень («модернізація як складова прогресу», «модернізація як спосіб підвищення якості життя»), теорій (еволюціонізм, функціоналізм, європоцентризм), провідні аспекти яких лягли в основу моделей (лінеарної, парціальної, багатолінійної, акторної, структуралістської, фігураційної) модернізації, а також нових світоглядних цінностей (свобода, плюралізм, відповідальність, демократія) (с.33-99). Це дало змогу автору обґрунтувати доцільність та актуальність комплексного дослідження суб'єкта політичної модернізації, який повинен володіти певною організаційною стійкістю та здатністю обирати технологічний інструментарій політико-модернізаційної діяльності.

Досить детально автором обґрунтовано понятійно-категоріальний апарат дослідження. У цьому контексті проаналізовані основні наукові підходи до вивчення «політичної еліти», «політичної системи», «політичної модернізації», що дало змогу представити загальну логіку дослідницького процесу.

Здійснено комплексне дослідження особливостей політичної інституціоналізації еліти, конкретизовано її структуру та функції (с.102-129). Оригінальним є звернення автора до аналізу критеріїв високого, середнього та низького рівня інституціоналізації еліти в процесах політичної модернізації, що досить детально представлено у Додатку Б (с. 453). Досліджено інституціональне середовище функціонування політичної еліти як сукупність легітимних правил взаємодії, що формують відповідні алгоритми діяльності в процесах політичної модернізації. Його структурними компонентами є правила та норми взаємодії, а також домінуючі політичні практики. Доведено, що процеси легітимації сприяють закріпленню у суспільній свідомості цінностей та відповідних їм моделей політичної модернізації. Вони забезпечують доцільність та конкурентоспроможність здійснюваної політичною елітою діяльності у контексті підвищення стандартів якості життя. У дисертаційному дослідженні доведено доцільність поєднання теоретико-методологічного та практично-політичного рівнів дослідження інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичних систем.

Дослідження дозволяє скласти цілісне уявлення про суб'єктність еліти в процесах модернізації сучасних політичних систем. Автор приділила значну увагу аналізу ліберальної та консервативної тенденцій в дослідженні ролі еліти в процесах модернізації політичних систем. Уточнено, що в ході наукового дискурсу вони трансформувалися в структурний та процедурний підходи, синтез яких сприяє здійсненню поетапного переходу від макро- до мікро-рівня дослідження політичної модернізації, сприяючи конкретизації суб'єкта політико-модернізаційної діяльності та особливостей поточної політичної ситуації, визначеню процедури та вибору політичних технологій, направлених на практичну реалізацію модернізаційного проекту. У цьому контексті представлено технологічну модель процесу модернізації, що конкретизована відповідними технологіями політичної діяльності. Зміст якої автор подав у вигляді графічної схеми, що представлена в Додатку В (с. 456).

Значна увага у дослідженні приділяється вивченю особливостей та перспективи інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи України. Зокрема, автором здійснено порівняльний аналіз інституціоналізації еліти в політичних системах Іспанії, Німеччини, Туреччини та України (с.318-355). Це сприяло розробці практичних рекомендацій щодо оптимізації інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи України. Результати порівняльного аналізу представлені автором у вигляді відповідних таблиць.

Автор здійснила комплексне дослідження процесів модернізації політичної системи України у контексті вивчення та порівняльного аналізу рівня інституціоналізації еліти, основних проявів суб'єктності в ініціюванні модернізаційних проектів, визначені процедури, провідних технологій політико-модернізаційної діяльності. Систематизовано проблемні аспекти інституціоналізації, визначено перспективи та запропоновано практичні рекомендації щодо оптимізації функціонування еліти як політичного інституту.

Дисерантка вдало виокремлює особливості інституціоналізації політичної еліти України (1991–2013 рр.), до яких відноситься: 1) відсутність дієвого інституціонального середовища, що проявляється у нездатності сформувати загальнообов'язкові для всіх «правила гри» і виробити відповідні їм політичні практики, направлені на оптимізацію модернізаційного процесу; 2) формування соціально-психологічних рис представників еліти, направлених на посилення рівня безвідповідальності, ситуативності світосприйняття та домінування приватних інтересів над державними; 3) домінування патрон-клієнтських відносин у внутрішньоелітній взаємодії, що призвело до здійснення кадової політики за принципом відданості та лояльності до керівника, монополізації владних ресурсів, зниженню рівня контролю з боку громадськості; 4) неспроможність виробити стратегічний проект модернізації політичної системи України та консолідувати владний і

суспільний потенціал заради вирішення основних цілей та завдань по досягненню «бажаного майбутнього» (с.317).

Автор аргументовано довела, що сучасні процеси інституціоналізації еліти детермінуються постреволюційними подіями 2013–2014 років, анексією Криму, веденням бойових дій на Донбасі. Зазначається, що втрата частини території держави пов’язана з низьким рівнем включеності еліти у: формування національної ідентичності громадян; розробку стратегічних проектів державного та регіонального розвитку; становлення цілісного інформаційного простору з домінування української повістки дня; визначення зрозумілої суспільству національно-культурної політики (с. 407).

Оригінальними є рекомендації автора щодо механізмів підвищення рівня інституціоналізації еліти, її суб’єктності в здійсненні модернізаційних перетворень: оновлення кадрового складу статусно-рольової сітки, що має спиратися на залучення потенціалу молодіжних лідерів та проведення люстрації; створення умов формування режиму партнерської співпраці з громадянським суспільством та бізнес-структурами; формування дієвого інституціонального середовища, що дозволить підвищити рівень відкритості внутрішньоелітної взаємодії, оптимізувати практики комунікації із громадянським суспільством та надати послідовності процедурно-технологічним аспектам процесу політичної модернізації; ініціювання національного проекту модернізації, що відповідає сучасним тенденціям глобального розвитку; 5) активізація мобілізаційного та консолідаційного потенціалу громадянського суспільства через підвищення рівня національної самосвідомості та політичної ідентичності (с.408).

Структура дисертації Хорішко Л.С. адекватно віддзеркалює логіку розв’язання заявлених мети та завдань дисертації і складається анотації, вступу, чотирьох розділів, дванадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 459 сторінок, основний зміст – 389 сторінок, список використаних джерел включає 365 найменувань. Особистий внесок здобувача представлено у

тексті дисертації, одноосібній та колективній монографіях, 3 підручниках, 25 статтях, опублікованих в українських фахових та закордонних періодичних виданнях, 12 тезах доповідей на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях. Опубліковані наукові праці відображають найважливіші результати та наукові положення дисертації. Дослідження отримало широку апробацію у формі доповідей на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій роботи базується на використанні досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів, присвячених обраній проблематиці. Емпіричною основою дослідження стали матеріали соціологічних досліджень, проведених Інститутом соціології НАН України, Українським центром економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва.

Результати дисертаційного дослідження містять концептуальні розробки, які суттєво збагачують методологічний інструментарій дослідження теоретичних та прикладних проблем інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи України. Результати дослідження можуть бути використані у діяльності державних установ, органами місцевого самоврядування, громадсько-політичними організаціями, а також при написанні навчально-методичних посібників, навчальних програм спецкурсів у вищих навчальних закладах. Висновки дисертації характеризуються логічністю, науковою обґрунтованістю та новизною, засвідчуючи значущість представленого дисертаційного дослідження для подальшого розвитку теоретичних і практичних аспектів сучасної політичної науки.

Високо оцінюючи дисертаційну роботу та отримані результати, необхідно звернути увагу здобувача на дискусійні питання та на ті, що потребують певного уточнення:

1. У підрозділі 2.2. «Інституціональне середовище функціонування політичної еліти» автор акцентує увагу на двох типах взаємодії «суспільство-влада» та «влада-суспільство», що конкретизують певні способи, за допомогою яких еліта отримує можливість впливати на процес управління політичною комунікацією. На нашу думку, доцільно було б розширити спектр технологічного інструментарію впливу еліти на формування окреслених типів взаємодій, конкретизувавши їх роль в оптимізації модернізаційних перетворень.

2. Досліджуючи структурні складові еліти як політичного інституту, доцільно було б детальніше розкрити роль лідерського потенціалу та конкретизувати його вплив на динаміку інституціоналізації.

3. Аналізуючи етапи інституціоналізації еліти в політичній системі України, автору слід було б приділити більшу увагу формуванню ціннісно-нормативної складової, досліджуваного політичного інституту та визначеню її впливу на динаміку інституціоналізації. Це сприяло б конкретизації проблемних аспектів інституціоналізації еліти в Україні та розширило б зміст практичних рекомендацій автора.

4. Попри те, що автор підняла дуже складну і мало опрацьовану українськими політологами проблему інституціоналізації еліти в політичній системі України і розглянула її на великому емпіричному матеріалі, варто було б більшу вагу приділити проблемі консолідації еліти, адже неоднорідна та фрагментована еліта неспроможна впливати на модернізацію українського суспільства.

Втім, висловлені зауваження не применшують цінності дослідження, а покликані бути для автора орієнтиром подальших наукових розвідок у контексті вдосконалення та поглиблення окремих положень досліджуваної проблеми. Дисертація Хорішко Л. С. є самостійним, завершеним та оригінальним дослідженням, яке демонструє наукову зрілість автора. Дисертація оформлена згідно з усіма необхідними вимогами.

Основні наукові положення, отримані результати і висновки дисертаційного дослідження відображені в авторефераті. Автореферат відповідає змісту дисертації, її структурі і теоретичним висновкам. Отже, дисертаційна робота Хорішко Л. С. за змістом, структурою і оформленням відповідає чинним вимогам до дисертацій і авторефератів дисертацій. Дисертація відповідає паспорту спеціальності 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Виходячи з тексту дисертації та висновків до роботи, які пройшли належну апробацію, рівня обґрунтованості, наукової новизни, теоретичної і практичної значущості здобутих результатів дисертація Хорішко Лілії Сергіївни «Інституціоналізація еліти в процесах модернізації політичної системи України» відповідає чинним вимогам до докторських дисертацій, зокрема пп. 9, 10, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.) та паспорту обраної спеціальності, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент:

доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»

Г. І. Луцишин

Підпис Г.І.Луцишин за свідочною
Вчений секретар
Національного університету
«Львівська політехніка»

Р.Б.Брилинський

